

Az elektronikus szöveg botránya

Johannes
(Kis János)

Az ember, ahogy a híreket hallja, felkiálthat: Jaj de jó, itt a Kánaán. Most már nem kell könyvesboltba menni, a könyveket, pontosabban a szövegeket a neten is meg lehet vásárolni. Vagy mégsem?

Amint a zenekiadók sem voltak képesek belátni, hogy az internet nem konkurencia, hanem eladást elősegítő eszköz, most a kiadók is – tisztelet a kevéske kivételnek – pontosan ugyanazt a fajfű öngyilkos stratégiát követik. A legfőbb ellenségnek az olvasót tekintik. Könyvtárakat zárnak be Magyarországon is azért, hogy ne kelljen majd a kölcsönzött könyvek után jogdíjat fizetni. És pontosan ugyanez a jogdíjdilemma az, ami ellehetetleníti a szövegek internetes megjelenítését.

Miről is van szó? Volt először a print on demand szolgáltatás. Ez azt jelentette, hogy a felhasználóhoz legközelebb egy megfelelő komplex nyomdagép kimyomtatta a szükséges példányokat, amelyet a felhasználó kézhez kapott. Itt a jogdíj kérdése nem merül fel, hiszen a kinyomtatott példányok után a jogdíj becsüdt a kasszába. Viszont igen kis példányszám esetén is rentábilis volt a rendszer.

A print on demand szolgáltatás Ausztráliában sikertörténet. Európában ismert, de nem siker. Nálunk itthon gyakorlatilag nincs. Azért nincs, mert ezt csak egységes egyetlen rendszernek lehet elképzelni, hogy megfelelő választék legyen. És a kiadók még egymásban sem bíznak meg, akkor miért bíznának meg az olvasókban.

Az internetes világban egyre nagyobb és tudományosan filológiai értékű e-text archívumok halmozódnak fel. A kiadók egy része féltékenyen tekint ezen archívumokra. Abban, a film- és zenekiadók által sugalmazott tévhitben élnek, hogy ha ezeket birtokolja, elolvassa valaki, akkor az ő bevételük csökken. Pedig nem. Vegyünk egy ismert hazai példát!

Kertész Imre irodalmi Nobel-díjasunk írásai iránt a díj elnyeréséig szinte a kutya sem érdeklődött. Könyvei kis példányszámban fogytak, s mint

szokásos, külföldön nagyobb sikere volt, mint itthon. Beütött a Nobel-díj, az érdeklődés megugrott. A Magyar Digitális Akadémia letölthetővé tette műveit. S ahelyett, hogy csökkent volna az eladott fizikai könyvek száma, ez nőtt. Ki érti ezt? A kiadók jó része nem, sőt ezt a jelenséget tagadni szeretné.

Ki érti azt, hogy olyan könyvek digitális formátumban való megjelenése ellen is harcolnak rendőri, bírói eszközökkel, amelyek kiadására már semmi remény sincsen? Egyszerűen nincs olvasói igény. A Google digitalizációs projektjével szembeni persorozat, bírói fellépés pontosan ezt a kiadói magatartást tükrözi.

Olyan korszakban élünk, ahol a könyvégetés újra divattá válik. Könyvkripták mélye – különösen ha létüket mondvacsinált jogdíjterhekkel ellehetetlenítjük – eltemeti azt, aminek az emberek között kellene keringenie. Ugyan nem a teljes műként, mert lehet hogy túlhaladott, hanem gondolataiként.

Qui prodest? Kinek áll érdekében? Ezt a kérdést a klasszikus római jog keretében folyó vizsgálatoknál minden esetben fel kellett tenni. Kinek áll érdekében, hogy a gondolat szabadságát egyfajta szerzői jogi fasizmus váltsa fel? Mert az, ami itt van, ami megakadályozza azt, hogy a digitális szöveg közkinccsé váljon, az bizony egy ugyanolyan totalitáriánus rendszer, mint a fasizmus.

Ki akarja sajátítani a betűk feletti uralmat. Majd megjelenik benne egy feketébe öltözött jogvesztői képviselő – az ember nem tudja, hogy temetkezési vállalkozó vagy ügyvéd az istenadta, de biztos az utóbbi, hiszen jogairól beszél – és alkut ajánl. Ha ellenőrzése alatt marad a dokumentum, akkor és csak akkor szó lehet elektronikus változatról.

Mit is kíván ez vészmadár? Hogy megértsük, képzeljük el a következőt. Bemegyünk a könyvesboltba, hogy kicsinyke gyermekünknek megvásároljuk a Csikos Panni és a Szivárványház című mesekönyvet. A boltban, hogy a könyvet megkapjuk, „csak” a következő procedúrán kell keresztülmennünk.

Vért vesznek tőlünk, hogy elkészítsék DNS-térképünket. Felírják minden adatunkat, majd megkérlik, hogy a kicsinyke csöppséget, akinek veszszük a könyvet, szintén hozzuk be, mert csak akkor olvashatja jogosan a könyvet, ha az ő DNS-adatait is rögzítik. De kérem, a könyv ekkor még nem a miénk.

Eljönnek a lakásunkra, számba veszik, mely helységekben akarjuk olvasni e művet. Akkor felszerelnek oda mozgásfigyelő eszközt és speciális lámpát, hogy ennek fényében majd tudjuk olvasni a szöveget. És ekkor, mikor mindez megvolt, kiépítik a kapcsolatot a Nagy Számítógép és a lakásunk között. Majd testőrök kíséretében megjön a Könyv páncélkazettában.

Kicsi gyermekünk ezt nem érti meg. Ő látni akarja a tévében már látott Csikos Pannit. Amikor meglátja, örömeiben felkapja a könyvet, és kiszalad vele az utcára, hogy megmutassa barátainak. Mi meg sem tudjuk akadályozni. Egy villanás. Utána rohanunk. És a ház lőtt, ott látjuk gyermekünket fej és kezek nélkül. Halottan. Felrobbant az a könyv, amit neki vettünk, hogy örömet okozzunk. A rendszervédekező mechanizmus azt hitte, ki akarjuk játszani a jogvédő rendszert...

Hihetetlen? Pedig igaz. Ha még pontosan nem így, de rövidesen eképpen is igaz lehet. Mert a kiadók egy része ugyan hozzájárul ahhoz, hogy elektronikus formában is forgalmazzák a könyveket, de csakis DRM-el, azaz a digitális jogvédő eszközzel védve. És mit csinál egy ilyen eszköz? Pontosán azt, amit az előző, szerencsére még fiktív történetünkben leírtunk.

Azonosítja a felhasználót, és azt az eszközt, amivel olvasni akar. Tiltja a másolást, ezzel természetesen megszegi a saját célra a dokumentumok egészének vagy részeinek másolhatóságára vonatkozó szabályozást, de hát kicsire nem adunk. Ha pedig a Nagy Testvér úgy gondolja, hogy megszegték szabályait, akkor büntet. A rendszer egyik változata, az Adobe szerzői jogi menedzsment szervere, egy orwelli viccre is képes.

Amikor megnyitjuk a dokumentumot, az mindig azonosítja a dolgokat, és bejelentkezik a szerverre. Ott meghatározhatják, vagy akár le is tiltathatják az olvasást. Vagy ami már ennél is rosszabb, érvénytelenítve az eredeti tartalmat, új tartalomra cserélik ki azt. Elvtársak, mától kezdve minden másképpen történt.

A papír tartós. Tartósabb, mint az elektronikus információ. De az elektronika sem kispista ehhez

képest. Mivel az elektronikus szöveg könnyen kereshető, elemezhető, szintén félelem forrása. Mi van, ha olyan dolgokra is rájön az olvasó, amit a kiadó, a szerző nem akar?

Jobb ezért már nem gondolni arra, amit Bradbury olyan szemléletesen írt le: házról házra járva égetik fel a könyvtárakat. De ne gondoljuk, hogy mindez nem áll távol a valóságtól.

Egyes kiadók letuntették a netről az egyik legnagyobb digitális magyar nyelvű könyvgyűjteményt, a Hungarian Pirate-t. Egyik egyetemi nagyvárosunkban rendőri intézkedések sorozata volt egyetemi hallgatók ellen, mert fénymásolták egyetemi jegyzeteikből azt, amire szükség volt. (Megjegyzem, amikor jómagam jártam egyetemre, a tanáraink saját jegyzeteiket fénymásolták. Nekünk.)

Elérkeztünk egy olyan szintre, amikor nem a tudás a fontos – tudniillik az egyetemi hallgató tudjon –, hanem az, hogy megfeleljen az alaki feltételeknek, azaz vegye meg a jegyzetet. Megjegyzendő, végeztem már úgy egyetemi szakot, hogy egyetlen jegyzetet nem vettem meg. Nem volt rá szükség. Igaz, akkor alig láttam, és egyszerűbb volt megjegyezni a dolgokat. És mint látjuk, olcsóbb is.

Hogyan jutottunk mégis a poklok e mélységes bugyraiba? Nos ennek oka Amerika-mániánk. Hiszen egy jogász-pénzügyi diktatúra törvényeit próbáljuk alkalmazni olyan jogi környezetben – egy római polgári jogon alapuló Európában –, ahol a dolgok az istennek sem működnek. Megerősokolnak több társadalmat, de ez csak erőszakot szül.

Bradbury könyvberei, akik a hagyományos betűt és kultúrát viszik tovább, itt járnak közöttünk. És azok a filozofok, akik szolgálataikat igénybe veszik, egyre szigorúbban követik a hallgatás szabályát. Használni, segíteni, de nem beszélni róla. Még célozni sem rá. Soha semmikor.

Az internet a maga mindent behálózó, mindent tudó rendszereivel kémkedik utánunk. Mert az internetnek nincsen erkölcse. Pontosán ugyanolyan képességei vannak, mint az embernek, ami ezzel felruhazza. És ugyanennek az embernek az erkölcsét is képviseli. De ugyanekkor ez a digitális Univerzum jótékény is. Mert rejt, takar és segít. Csak ismerni kell a nyelvet.

Az elektronikus korszak könyvkereskedelme ebben a világban ehhez alkalmazkodik. Elsősorban a hagyományos kereskedelmet segíti, csökkenti a készleteket. De ezek a produktumok hagyomá-

nyosak, papír alapúak, fizikai média alapúak, amiket a posta- és futárszolgálatok juttatnak el a címzettekhez. Ezekkel nincsen semmi baj. Darabdarab.

Az elektronikus szövegekkel azonban baj van. Kereskedelmük lehetetlen, terjesztésüket gyakorlatilag üldözik. A paranoid Digitális jogvédelmi eljárásokat csak a teljesen hülye és teljesen kiszolgáltatott vásárló fogadja el. Egészen addig, amíg tudatos vásárlóvá nem válik.

Közben pedig – a jó üzlet reményében – megpróbálják kiherélni azokat a közgyűjteményeket, amelyek a társadalom emlékezetét hordozták. Klasszikus költők, írók műveit vetették le a Magyar Digitális Könyvtárból.

Ki az a Weöres Sándor? Ki az a József Attila? Ki az a... tehetnénk fel a kérdést jó öt év múlva. És a válasz mély hallgatás. A társadalom elfelejtette. De mivel a jog lejárt, másokra talán emlékezni kezd: Szabolcska Mihály, és ki tudja még, kiknek

a neve bukkan fel a feledés homályából. De őket is veszély fenyegeti. Mert mi van, ha a kéziratukat birtokló egyszerre felkiált: Jogaim követelem! És letilja őket a hálóról, a szellemi halálra ítélve őket. Mire erre rájön, késő.

Ott fenn a mennyországban, az irodalmi kávézó törzsasztalánál az írók lenézve a Földre, szomorúan látják semmivé foszlani a zebralemek gyűrűjében mindazt, amiért éltek, szenvedtek, alkottak. S várnak – hisz idejük immár van végtelen, létük az öröklét – egy olyan irodalmi megváltó születésére, aki egyszerre lerázza bilincseit, és felkiált: Fel! Támadunk!

De ahogy a jelenlegi jogászokat, politikusokat és tanácsadóikat elnézem, arra még várniuk kell. Sokáig. Nagyon sokáig, de nem az örökkévalóságig. De akkor kérdés, emlékeznek-e még rájuk. S ami fontos: marad-e megmenthető szöveg a múltból. Múlt, történelem és kultúra nélküli ember nagyon sebezhető. S talán most ez a cél.

